
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.242.4(477)

В. Ф. Савченко, д. е. н., професор,
заслужений економіст України**ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНИЙ ВПЛИВ НА НЬОГО**

Анотація. Досліджено теоретичні і практичні питання ролі економічного потенціалу в розвитку господарського комплексу, охарактеризовано природні ресурси, фінансовий, трудовий, науково-технічний, виробничий і зовнішньоекономічний потенціали в Україні, запропоновано схему ефективного використання та ресурсозбереження економічного потенціалу на сучасному етапі. Надані і обґрунтовані конкретні пропозиції із зазначених проблем та ролі держави в їх вирішенні.

Ключові слова: економічний потенціал, держава, природні ресурси, інвестиції, інноваційний розвиток, виробництво, зовнішньоекономічна діяльність, ресурсозбереження.

В. Ф. Савченко, д. э. н., профессор,
заслуженный экономист Украины**ЕКОНОМІЧЕСКИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ И ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЛИЯНИЕ НА НЕГО**

Аннотация. Исследованы теоретические и практические вопросы роли экономического потенциала в развитии хозяйственного комплекса, охарактеризованы природные ресурсы, финансовый, трудовой, научно-технический, производственный и внешнеэкономический потенциалы в Украине, предложена схема эффективного использования и ресурсосбережения экономического потенциала на современном этапе. Даны и обоснованы конкретные предложения относительно исследованных проблем и роли государства в их решении.

Ключевые слова: экономический потенциал, государство, природные ресурсы, инвестиции, инновационное развитие, производство, внешнеэкономическая деятельность, ресурсосбережение.

V. F. Savchenko, Doctor of Economics, Professor,
Honored Economist of Ukraine**THE ECONOMIC POTENTIAL OF UKRAINE AND STATE INFLUENCE ON IT**

Abstract. Theoretical and practical issues of economic potential role in the development of industrial complex are investigated, natural resources of financial, labor, scientific-technical, manufacturing and foreign economic potentials in Ukraine are characterized, the scheme of an effective use and resource saving of an economic potential on the current stage is proposed. Specific proposals according the investigated issues and the state's role in solving them are given and grounded.

Keywords: economic potential, state, natural resources, investment, innovation development, production, foreign trade, resource.

Постановка проблеми. Аналіз складових економічного потенціалу країни, його нарощування та ефективного використання, теоретичне забезпечення зазначених процесів мають ключове значення на сучасному етапі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ресурсів, їх ролі у розвитку країни ґрунтовно досліджувались у працях таких вітчизняних вчених як Б. Заблоцький, Б. Кваснюк, Д. Клиновий, В. Лишиленко, Л. Петкова, В. Тарасевич, О. Михайленко, О. Чаленко, Р. Яковенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують подальшого дослідження сучасна ситуація з потенціалом господарського комплексу України, врахування глобалізаційних процесів, які впливають на ресурси і їх використання.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення економічного потенціалу держави і надання пропозицій щодо його посилення та ефективного використання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна наука неоднозначна щодо визначення самого поняття “потенціал”, його сутності, складу і співвідношення з іншими категоріями.

Термін “потенціал” у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова *potential*, що означає приховані можливості, потужність, силу. Широке трактування смислового змісту поняття “потенціал” полягає в його розгляді як джерела можливостей, засобів, запасів, що можуть бути приведені в дію, використані для вирішення будь-якої задачі або досягнення певної мети.

У 42% випадків смислове значення терміну “потенціал” асоціюється із сукупністю природних умов і ресурсів, можливостей, запасів, цінностей; у 18% – з потужністю виробництва, фондів, багатств, ресурсів країни; у 16% – з ресурсними, економічними, природними можливостями; у 8% – зі здатністю продуктивних сил щодо досягнення певного ефекту. Тобто потенціал детермінується як: сукупність ресурсів, коштів, запасів; існуючі можливості продуктивних сил суспільства.

В основу підходу покладено твердження К. Маркса про те, що засоби праці, предмети праці і робоча сила як чинники виробництва і елементи створення нового продукту є можливостями, які підкреслюють їх потенційний характер. Для перетворення такої можливості “вони повинні об'єднатися” [1, с. 82].

Економічна система України за рівнем ресурсного потенціалу посідає дев'яте місце у світі за сукупністю природних і створених людиною можливостей у розвитку національної економіки. Тенденції попередніх років і орієнтири на нарощування виробничих потужностей призвели до зниження можливостей подальшого зростання і потребують орієнтації економіки на інвестиційно-інноваційний розвиток. Головними постають питання використання ресурсного потенціалу, екологізації виробництва, зменшення негативного впливу на природні ресурси.

Загальний індекс природоємності вітчизняного валового внутрішнього продукту становить більше 10 одиниць, індекс шкідливості – більше 15 одиниць, що перевищує середньосвітове значення в 10 разів. Високим залишається рівень енергоємності продукції, який перевищує середньосвітове значення в 17 разів, водоемність – у 4 рази [2, с. 32].

Запровадження ринкової системи господарювання в Україні призвело до значних змін у сфері державного регулювання. Держава виключила себе з прямого директивного управління за допомогою централізованих планів. Перед суб'єктами господарювання постало питання вписатися в існуючу ринкову систему, для чого, знову-таки, необхідна підтримка з боку держави.

Одним з найбільш важливих показників є економічний потенціал, який визначає можливості системи, її узагальнений запас продуктивних сил. Він традиційно використовується в державному регулюванні для вирішення багатьох завдань, пов'язаних з управлінням соціально-економічним розвитком. Доцільно детально проаналізувати головні складові економічного потенціалу України [3, с. 40].

Під природними ресурсами ми розуміємо матеріальні предмети і сили, які в результаті достатньої вивченості і на даному рівні розвитку продуктивних сил країни можуть бути використані для задоволення потреб суспільства та держави через задіяння у матеріальному виробництві. Природні ресурси мають споживчу вартість і є матеріальною базою виробництва. Тому необхідна постійна робота з їх розвідування, видобутку, використання та відтворення. При цьому під виробництвом мається на увазі як матеріальна, так і нематеріальна сфери: промисловість, агропромисловий комплекс, будівництво, туристична та рекреаційна діяльність тощо.

Із загального обсягу природно-ресурсного потенціалу України 48,6 % припадає на земельні ресурси, 28,8 % – мінеральні, 13,1 % – водні, 9,5 % – рекреаційні. Державним балансом запасів корисних копалин враховано близько 8 тисяч родовищ з 96 видів корисних копалин. 3350 родовищ освоєно промисловістю, на їх базі функціонує понад 2 тисячі гірничодобувних підприємств. Вартість розвіданих запасів у розрахунку на душу населення становить близько 150 тис. доларів США, а за оцінками західних експертів понад 200 тис. доларів США. Більш як третину експортного виторгу держава отримує від реалізації мінерально-сировинної продукції.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

До земельних ресурсів відносяться землі, які можуть бути використані в різних галузях і напрямках господарського комплексу держави: сільськогосподарського призначення, промисловості, транспорту, зв'язку, населених пунктів, водного і лісового фонду, рекреаційного та історико-культурного призначення, а також землі запасу.

Сприятливий клімат, вигідне геополітичне становище і родючі землі надають певні передумови для сільськогосподарського виробництва та ефективного розвитку експортоспроможного агропромислового комплексу. Біокліматичний потенціал України здатний забезпечити високу ступінь безризиковості ведення рослинницької і тваринницької галузей. Відмінність природно-кліматичних зон, в яких знаходиться Україна, значною мірою нівелює негативні наслідки посух, вітрів, паводків та інших катаклізмів.

Рекреаційні ресурси України охоплюють територію, яка займає 15,6 % загальної території держави. До ресурсів, що мають практичне відтворювальне та оздоровче значення, відносяться ландшафти, особливі кліматичні умови, мінеральні води, лікувальні грязі, біологічні і гідрологічні ресурси та інше.

Україна станом на початок 80-х років ХХ ст. визначалася як розвинута індустріальна складова Радянського Союзу, що мала потужну важку і добувну промисловість, досить розвинене машинобудування та інше. Водночас це була мілітаризована економіка, яка характеризувалася непомірними енерго- та матеріалоємністю, величезними трудовими затратами на одиницю продукції.

Якщо розглядати соціально-економічні трансформації у виробничому секторі в нашій державі через призму макроекономічних показників, можна виділити основні чотири етапи: 1991 – 1994 рр. – повного розбалансування старої адміністративно-командної системи, що характеризувався прискореними темпами падіння ВВП, обсягів промислового виробництва, гіперінфляцією, зuboжінням населення; 1995 – 1999 рр. – активного становлення ринкової інфраструктури, який ознаменувався зниженням інтенсивності падіння ВВП та обсягів промислового виробництва, укріпленням національної грошової одиниці, загостренням демографічної кризи; 2000 – 2007 рр. – держава вийшла на траєкторію економічного зростання; 2008 р. – по даний час, – фінансово-економічна криза, що доповнилася тотальною економічною кризою та військовими діями на сході України.

Економічна стагнація розтягнулася на десять років. І хоча з 2000 року спостерігалось щорічне зростання ВВП, у 2007 році обсяг реального ВВП складав лише 72,6 % від рівня 1990 р. Потім на результати діяльності в країні негативно вплинула фінансово-економічна криза і у 2013 р. рівень ВВП складає 69,4 % від зазначеного рівня (табл. 1)

Таблиця 1

Динаміка ВВП, %

Показники	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу			
	валвий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валового внутрішнього продукту	валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу	валового внутрішнього продукту	
	млн грн	грн	у цінах попереднього року, відсотків		відсотків до 1990 року	
Роки	1	2	3	4	5	6
1990	167 ¹	3 ²	100,0
1995	5451642 ¹	105793 ²	87,8	88,5	...	47,8
2000	170070	3436	105,9	106,7	...	43,2
2001	204190	4195	109,2	111,1	...	47,2
2002	225810	4685	105,2	106,3	...	49,7
2003	267344	5591	109,6	110,5	...	54,4
2004	345113	7273	112,1	113,0	...	61,0

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

1	2	3	4	5	6
2005	441452	9372	102,7	103,5	62,7
2006	544153	11630	107,3	108,1	67,3
2007	720731	15496	107,9	108,6	72,6
2008	948056	20495	102,3	102,9	74,2
2009	913345	19832	85,2	85,6	63,3
2010	1082569	23600	104,1	104,6	65,8
2011	1302079	28488	105,2	105,6	69,3
2012	1408889	30901	100,2	100,4	69,4
2013	1454931	31984	100,0	100,1	69,4

¹ Млрд крб.² Тис. крб.*Джерело:* [4;5], доопрацьовано автором

Реалії трансформаційної економіки обумовлюють необхідність поєднання в середньостроковому періоді механізмів оптимізації наявної індустріальної структури з інструментами, які забезпечують формування складових економіки, заснованої на знаннях. Наприклад, в ЄС промислове виробництво складає 18,7 % ВВП, тоді як на сферу послуг припадає 66,9 %. В Україні частка промисловості у загальному обсязі випуску продукції становила 50,1 %, що свідчить про індустріальний характер національної економіки.

У 1990 р. Україна володіла 6,5% світового науково-технічного потенціалу при чисельності населення близько 0,1% від світового. З кожної 1000 зайнятих 11 осіб працювали у науково-технічній сфері, а в 2013 р. – тільки п'ять осіб. Відбулося істотне скорочення чисельності науковців найвищої кваліфікації (докторів і кандидатів наук) у науковій сфері.

Питома вага витрат на науку у ВВП України склала 0,96%. Аналогічні витрати складають у Швеції – 3%, Японії – 2,97%, Швейцарії – 2,86%, США – 2,62%, Німеччині – 2,53%. Така ситуація не може вважатися прийнятною.

Незважаючи на різні форми підтримки та розвитку інноваційної діяльності, основним джерелом її фінансування є власні кошти підприємств, тоді як обсяги державної фінансової підтримки незначні, таблиця 2. При цьому в таблиці не вказані 2008-2009 рр. як період найбільш гострої кризи, коли фінансування інноваційної діяльності практично призупилося.

Таблиця 2

Джерела фінансування технологічних інновацій, %

Показники Роки	Загальна сума витрат	у тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	100,0	79,6	0,4	7,6	12,4
2001	100,0	83,9	2,8	3,0	10,3
2002	100,0	71,1	1,5	8,7	18,7
2003	100,0	70,2	3,0	4,3	22,5
2004	100,0	77,2	1,4	2,5	18,9
2005	100,0	87,7	0,6	2,7	9,0
2006	100,0	84,6	1,9	2,9	10,0
2007	100,0	73,7	1,3	3,0	21,7
2010	100,0	59,4	1,1	30,0	9,0
2011	100,0	52,9	1,0	0,4	45,3
2012	100,0	65,9	2,0	8,7	24,0
2013	100	72,9	1,9	14,5	10,7

Джерело: [4;5], доопрацьовано автором

Необхідно визначитись з довгостроковими головними соціально-економічними цілями та

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

пріоритетами розвитку науки і техніки, галузей економіки відповідно до соціально-політичних завдань та реальних фінансово-економічних можливостей держави і в цьому напрямку проводити своєчасне та в достатніх обсягах інвестування.

Свого часу в Україні було нагромаджено потужний інтелектуальний потенціал. За кількістю студентів, часткою наукових працівників у загальній чисельності населення держава посідала одне з перших місць у Європі. З початком переходу економіки країни на ринкові засади розвитку загострилась проблема працевлаштування осіб, які отримали вищу або середню професійну освіту, знизився престиж вищої освіти, внаслідок чого значна кількість вищих навчальних закладів (ВНЗ), зокрема технічного профілю, змушені були зменшити випуск фахівців [4, с. 27-30].

Інноваційний розвиток держави – це шлях до створення ефективної національної економіки [4, с.134]. Безпосередньо наявність і рівень інноваційного (науково-технічного, технологічного – ці терміни близькі один до одного) потенціалу пов'язані з об'єктивними фізичними, хімічними, біологічними та іншими граничними параметрами концепції нововведень. В конкретний час рівень потенціалу визначається розривом між досягнутим і теоретично можливим рівнями технічної ефективності промисловості.

Аналіз складових науково-технічного потенціалу доцільно проводити таким чином:

- аналіз деяких науково-технологічних ресурсів промислового комплексу;
- дослідження прихованих ресурсів з використанням SWOT-аналізу;
- вивчення сил, вектор дії яких направлений на збільшення реальних і прихованих науково-технологічних ресурсів.

Їх величина залежить від інтенсивності розвитку процесів виробництва і впровадження інновацій, модернізації виробництва та сфери послуг на базі сучасних технологій [1, с. 89].

Україна, взявши курс на інноваційну модель розвитку, водночас має досить низьке значення рівня інноваційності. Підвищення і ефективна реалізація її інноваційного потенціалу є резервом зростання продуктивності праці [6, с. 40].

Під трудовим потенціалом розуміють систему, що має просторову і часову орієнтацію, елементами якої виступають трудові ресурси з урахуванням усієї сукупності їхніх кількісних та якісних характеристик, зайнятості і робочих місць.

Розподіл населення в динаміці за останні 14 років за економічною активністю, статтю та місцем проживання (міське і сільське населення) наведено в таблиці 3.

У перспективі очікується зменшення приросту трудових ресурсів, що зумовить потребу у впровадженні трудозберігаючих технологій. Нерівномірне розміщення трудових ресурсів у країні, зниження їх природного приросту в більшості адміністративних районів, низький рівень ефективності використання робочої сили в галузях матеріального виробництва зумовлюють потребу в наукових дослідженнях і практичних заходах щодо раціонального використання ресурсів живої праці не тільки в галузях, але і в цілому у державі [4, с. 28].

На формування і використання кадрового потенціалу впливають внутрішні і зовнішні чинники. Це внутрішні і зовнішні умови середовища, в яких здійснюється процес формування та використання кадрового потенціалу. Під зовнішніми чинниками розуміють умови, які промисловий сектор економіки не може змінити, але повинен враховувати при формуванні та використанні кадрів. Внутрішні чинники представляють умови, що в значній мірі піддаються впливу зі сторони підприємств [1, с. 82].

При глобалізації виробництва, розвитку сучасних комунікаційних інформаційних технологій фінансові ресурси стають найбільш рухливими економічними ресурсами, що визначають динаміку й результати діяльності промислових підприємств, оскільки вони формують потужний фінансовий потенціал для створення і стратегічного впливу на виробничо-господарську ситуацію щодо швидкої зміни кон'юнктури внутрішнього й зовнішнього ринків [7, с. 107].

Зміст функції управління фінансовим потенціалом полягає у діяльності органів влади, що спрямована на створення, використання, залучення і акумуляцію його складових в обсягах, достатніх для вирішення завдань соціально-економічного розвитку [1, с. 83].

Реальне втілення в матеріально-речові предмети та інтелектуальні форми фінансові ресурси здійснюють через механізми капітального інвестування. Капітальні інвестиції – це інвестиції у

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

придбання або виготовлення матеріальних і нематеріальних активів. Інвестиції у матеріальні активи уособлюють інвестиції в основний капітал, землю, існуючі будівлі та споруди, нові будівлі та споруди, об'єкти незавершеного будівництва, біологічні активи, капітальний ремонт. Інвестиції в нематеріальні активи здійснюються у придбання або створення програмного забезпечення баз даних прав користування природними ресурсами, майном, прав на об'єкти промислової власності, авторських та суміжних прав.

Таблиця 3

Розподіл населення за економічною активністю

(у віці 15 – 70 років, тис. чол.)

Роки Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Економічно активне населення	22830,8	22280,8	22245,4	22322,3	22397,4	22150,3	22051,6	22056,9	22011,5	21980,6
працездатного віку	21150,7	20481,7	20545,9	20606,2	20675,7	20321,6	20220,7	20247,9	20393,5	20478,2
старше працездатного віку	1680,1	1799,1	1699,5	1716,1	1721,7	1828,7	1830,9	1809,0	1618,0	1502,4
Зайняті	20175,0	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1
працездатного віку	18520,7	18886,5	19032,2	19189,5	19251,7	18365,0	18436,5	18516,2	18736,9	18901,8
старше працездатного віку	654,3	1793,5	1698,2	1715,2	1720,6	1826,5	1829,5	1808,0	1617,4	1502,3
Безробітні	2655,8	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5
працездатного віку	2630,0	1595,2	1513,7	1416,7	1424,0	1956,6	1784,2	1731,7	1656,6	1576,4
старше працездатного віку	25,8	5,6	1,3	0,9	1,1	2,2	1,4	1,0	0,6	0,1
Економічно неактивне населення	13318,4	13559,7	13542,1	13312,0	12971,1	12823,0	12575,5	12265,5	12055,3	11861,7
працездатного віку	7562,4	8410,3	8318,0	8144,8	7909,5	8051,7	7878,0	7601,5	7540,7	7552,2
старше працездатного віку	5756,0	5149,4	5224,1	5167,2	5061,6	4771,3	4697,5	4664,0	4514,6	4309,5

Джерело: [4;5], доопрацьовано автором

Динаміка інвестицій є показником, що визначає можливості оновлення основного капіталу, проведення структурних реформ, формування бази для розвитку економіки. В Україні для якісного прориву необхідно збільшити частку високотехнологічних виробництв до 35-40%, наукової продукції – до 25-30%, питому вагу інноваційних підприємств – до 35-45%. Це може бути досягнуто завдяки зміні структури економіки, створенню ефективного інституційного середовища і пошуку реальних джерел фінансових ресурсів для модернізації економіки [8, с. 88].

В цілому управління інвестиційною діяльністю спрямоване на підвищення рівня інвестиційної привабливості, регулювання обсягів капіталовкладень, створення ефективної інфраструктури інвестиційного ринку, формування умов для відтворення інвестиційного потенціалу з метою забезпечення сталого розвитку [9, с. 104].

В умовах збройного конфлікту на Сході України, економічної стагнації і політичної нестабільності підвищується ризик дестабілізації макроекономічного середовища, що сприятиме подальшому падінню обсягів виробництва. Тому очікування іноземних інвестицій в українську економіку можуть не виправдатись, як і отримання недорогих кредитів від міжнародних фінансових організацій. У ситуації, що склалася, для забезпечення виконання річного бюджету держава вдається до акумулювання тимчасово вільних грошових ресурсів на внутрішньому ринку переважно шляхом емісії цінних паперів. Найбільш поширеною практикою покриття фіскального дисбалансу у

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

національних умовах фінансування дефіциту бюджету є використання облігацій внутрішньої державної позики [10, с. 6].

Україна, як самостійна держава, прагне посилити свою роль та ступінь впливу у господарських зв'язках на світовому і європейському рівнях. Проте підключення економіки країни до глобальних процесів і структур відбувається суперечливо та неоднозначно. Протягом періоду незалежного розвитку сформовано економічні, матеріальні, правові та інституційні передумови для інтеграції її економіки у світові цивілізаційні процеси. Здійснено поступовий перехід від повністю ліберального режиму зовнішньої торгівлі (1992 – 1995 рр.) до підвищення конкурентоспроможності виробництва, захисту вітчизняного товаровиробника, диверсифікації зовнішньоторговельних зв'язків відповідно до геополітичних, національних і регіональних пріоритетів, а також гармонізації законодавства з міжнародними вимогами і нормами.

Ліквідація державної монополії на здійснення зовнішньоекономічних операцій і надмірна лібералізація зовнішньої торгівлі призвели до дисбалансу між загальнодержавними інтересами та цілями окремих суб'єктів господарювання або галузевих "лобі". Втрата пріоритету інтересів держави як головного суб'єкта міжнародних економічних відносин призвела до процвітання "тіньового" бізнесу, надмірного експорту стратегічної сировини, нееквівалентного обміну, демпінгу та інших негативних явищ. Внаслідок такої зовнішньоекономічної політики країна зазнала значних фінансових втрат, оскільки валютні кошти від операцій осідали у зарубіжних банках і офшорних зонах. Негативний вплив на українську економіку здійснила практика ввезення та вивезення іноземних товарів під виглядом давальницької сировини, що зумовлювало зменшення надходжень від сплати мита.

Недосконалою є структура зовнішньоекономічних зв'язків України. У ній зовнішня торгівля переважає над такими формами як поглиблення виробничого кооперування, науково-технічне та кредитно-фінансове співробітництво, розвиток зовнішньоекономічної інфраструктури та ін. Водночас ці сучасні види діяльності здатні забезпечити інтегрування у світове співробітництво на паритетних засадах.

При визначенні економічного ефекту від експортно-імпортних операцій, як правило, не враховується їх негативний вплив на навколишнє природне середовище. Разом з тим економічний ефект повинен порівнюватися з витратами, що виникають унаслідок погіршення стану довкілля.

Під екологізацією експортно-імпортних операцій розуміють процес цілеспрямованих перетворень у системі зовнішньоекономічних відносин, що забезпечує зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище [11, с. 134].

У самій структурі зовнішньої торгівлі має місце дисбаланс у співвідношенні товарів і послуг. Торговля послугами в Україні становить лише 15 % вартості експорту товарів, тобто є меншою у 6,6 разів. У структурі експортних послуг провідна роль належить транспортним і послугам зв'язку. Незначна частка ділових і професійних послуг, послуг міжнародного туризму, інжинірингу та ін. Так, валютні надходження від іноземного туризму в Україні майже у 20 разів нижчі, ніж у Польщі.

Питома вага України у світовій економіці досить помітна. За своїм потенціалом вона входить до першої шістки країн Європи (окрім неї – Великобританія, Італія, Німеччина, Росія, Франція). Об'єктивно це могло визначити істотну роль нашої країни у міжнародному територіальному поділі праці. Проте частка України у світовій торгівлі не надто висока. Недостатньо використовуються можливості для міжнародної кооперації, зовнішніх інвестицій тощо. Незважаючи на це, українська продукція добре відома у багатьох країнах. Для деяких країн та регіонів наша держава є важливим партнером в економічній співпраці.

Держава бере досить активну участь в економічному співробітництві з промислово розвинутими країнами світу. Понад 20 країн (Австрія, Великобританія, Голландія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Франція, ФРН, Швейцарія, Швеція, США, Японія та ін.) отримують з України промислово продукцію і сировину: залізну й марганцеву руди, чавун, прокат чорних металів, графіт, металургійне та гірничо-шахтове устаткування, штучні алмази, металообробні верстати, прилади, автотранспортні засоби, а також одяг, олію та ін.

В економічних зв'язках із зарубіжними державами використовується науково-технічне

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

співробітництво (торгівля патентами, ліцензіями, технічним досвідом тощо), яке сприяє прискоренню темпів економічного розвитку, раціональному використанню природних ресурсів, автоматизації і механізації технологічних процесів, скороченню строків будівництва підприємств, підвищенню ефективності капіталовкладень, розширенню сфери міжнародних відносин. Науково-технічне співробітництво здійснюється у наступних формах: матеріальній, тобто через обмін продукцією; нематеріальній – у вигляді креслень, формул, обміну інформацією, літературою тощо; послуг фахівців і технічного персоналу в галузі менеджменту, маркетингу, контролю за якістю.

Важливу роль у розвитку зовнішніх економічних зв'язків відіграють країни колишнього Радянського Союзу. Найбільш потужними торговельними партнерами України є Росія, Туркменістан, Білорусь, Молдова, Казахстан, Литва, Узбекистан, Грузія, Азербайджан та ін. Питома вага зовнішньоторговельного обороту з цими країнами становить 46 % від загального товарообороту, у тому числі з експорту цей показник дорівнює 31 %, імпорту – майже 58 %.

Головні чинники економічної інтеграції на регіональному та глобальному рівнях, якими є безпосередньо економіка і тісно пов'язана з нею соціальна сфера, досить слабкі. За роки незалежності Україна мала періоди як спаду, так і зростання. Спостерігається тенденція погіршення статусу України у міжнародних відносинах. Крім того, відбуваються негативні явища у внутрішньому середовищі країни. Так, в середині 90-х років ліберальна валютно-грошова політика, поряд з лібералізацією зовнішньої торгівлі і відсутністю регулюючого законодавства, призвели до спаду у виробничій сфері, зниження рівня життя населення та посилення корупції. В нестабільному і незбалансованому становищі знаходиться вітчизняний агропромисловий комплекс. Все це негативно впливає на міжнародну інтеграцію держави [4, с. 31-32; 12, с. 8].

У зв'язку з переходом до нових засад управління соціально-економічними системами, основу яких складає збереження ресурсів, виникає необхідність оцінки потенціалу підприємств, регіонів і національної економіки в цілому.

Як видно з рис. 1, потенціал ресурсозбереження соціально-економічної системи може бути представлений через діяльність зі збільшення рівня самоорганізації, а також із зменшення витрат енергії у системі. Обидва види діяльності є взаємодоповнюючими і спрямованими на досягнення стратегічної мети управління розвитком соціально-економічної системи.

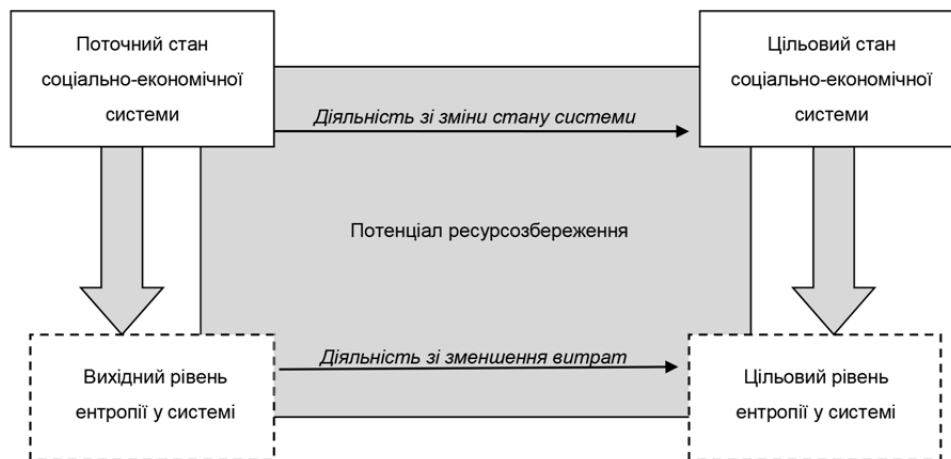

Рис. 1. Потенціал ресурсозбереження соціально-економічної системи
 Джерело: [13, с. 8], доопрацьовано автором

Діяльність із ресурсозбереження призводить до зниження витрат, тобто зниження рівня ентропії. Можна стверджувати, що існує пряма залежність між рівнем самоорганізації системи та ресурсозбереженням в ній.

У змінних умовах зовнішнього середовища ефективність діяльності із ресурсозбереження зростає в результаті збільшення рівня самоорганізації системи. Це обумовлює необхідність стратегічного управління ресурсозбереженням в національній економічній системі.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Для покращення досягнутого рівня ресурсозбереження необхідно залучити додаткові ресурси. Відмінність між ресурсами і потенціалом полягає в тому, що останній притаманний національній економіці, а ресурси можуть існувати незалежно.

В широкому розумінні потенціал ресурсозбереження представляє собою можливості системи зі зниження втрат [13, с. 8].

Узагальнюючи, ресурсозбереження є головною складовою ефективного використання потенціалу України.

Висновки і пропозиції.

1. За рівнем економічного потенціалу в його інтегральному розумінні Україна знаходиться серед провідних країн світу. Це стосується природних ресурсів, науково-технічного і трудового потенціалів, в меншій мірі виробничого, інвестиційного та зовнішньоекономічного потенціалів.

2. Враховуючи, що економічний потенціал категорія динамічна, за останні десятиріччя він зазнав змін не в кращу сторону. Крім того, неприйнятною є сутність його реалізації і ресурсозбереження.

3. Необхідні заходи програмного впливу на державному рівні щодо стабілізації економічного потенціалу, його подальшого нарощування і ефективного використання, особливо в частині ресурсозбереження.

Література

1. Ортіна Г. В. Антикризисний потенціал реального сектора економіки / Г. В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - №18. – С. 81-84.
2. Вишнеvsька О. Відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки регіону / О. Вишнеvsька, О. Літвак // Економіст. – 2012. - №2. - С. 32-34.
3. Чаленко Ю. О. Методика визначення економічного потенціалу / Ю. О. Чаленко // Економіка України. – 2013. - №8. – С. 40-54.
4. Савченко В. Ф. Національна економіка: навчальний посібник. 2-е вид. – Чернігів: Видавництво ЧДІЕУ, 2014. – 134 с.
5. Статистичний щорічник України за 2013 рік. Державна служба статистики України. – Держаналітінформ. - 2014. – 513 с.
6. Близнюк В. В. Вплив кризових явищ у національній економіці на модернізаційний потенціал України / В. В. Близнюк, Я. І. Юрик // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 15. – С. 34-40.
7. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал реального сектора економіки регіону: підходи до формування та використання / Г. В. Возняк // Регіональна економіка. – 2012. - №1. – С. 107-116.
8. Журавель Ю. Г. Капітальні інвестиції в національну економіку: оцінка фінансового потенціалу модернізації / Ю. Г. Журавель // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - №18. – С. 88-94.
9. Кобушко Я. В. Організаційно-економічний механізм відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень / Я. В. Кобушко // Економіка та держава. – 2012. - №5. – С. 104-107.
10. Швець С. Проблема нарощення інвестиційного потенціалу економіки України в умовах посилення бюджетного дисбалансу / С. Швець // Економіст. – 2013. - №12. – С. 6-11.
11. Грищенко В. Ф. Організаційно-економічні основи управління експортно-імпортом потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки / В. Ф. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №7. - С. 132-145.
12. Судоргін М. Г. Сучасні інструменти використання потенціалу регіональної соціо-еколого-економічної системи / М. Г. Судоргін // Агросвіт. – 2012. - №7. – С. 69-72.
13. Іваненко О. В. Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем / О. В. Іваненко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. - №8. – С. 7-10.

References

1. Ortina, H. V. (2013). Antykryzovyi potentsial realnoho sektora ekonomiky [Anti-Crisis potential of the real sector of economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience*, 18, 81-84 [in Ukrainian].
2. Vyshnevskaya, O., & Litvak, O. (2012). Vidtvorennia resursnoho potentsialu ahrarnoho sektora ekonomiky rehionu [Reproduction of resource potential of the agricultural sector of the region economy]. *Ekonomist – Economist*, 2, 32-34 [in Ukrainian].
3. Chalenko, Yu. O. (2013). Metodyka vyznachennia ekonomichnoho potentsialu [Method of determination the economic potential]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine's economy*, 8, 40-54 [in Ukrainian].
4. Savchenko, V. F. (2014). *Natsionalna ekonomika: navchalnyi posibnyk. 2-e vyd [National economy: a tutorial. 2nd ed.]*. Chernihiv: publishing house of ChSIEM [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine (2014). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]*. [in Ukrainian].
6. Blyzniuk, V. V., & Yuryk, Ya. I. (2012). Vplyv kryzovykh yavlyshch u natsionalnii ekonomitsi na modernizatsiyni potentsial Ukrainy [The impact of the crisis events in the national economy on the modernization potential of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience*, 15, 34-40 [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

7. Vozniak, H. V. (2012). Finansovyi potentsial realnoho sektora ekonomiky rehionu: pidkhody do formuvannia ta vykorystannia [Financial potential of the real sector of region economy: approaches to the formation and use]. *Rehionalna ekonomika - Regional Economics*, 1, 107-116 [in Ukrainian].

8. Zhuravel, Yu. H. (2013). Kapitalni investytsii v natsionalnu ekonomiku: otsinka finansovoho potentsialu modernizatsii [Capital investments to the national economy: evaluation of the financial capacity of modernization]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience* 18, 88-94 [in Ukrainian].

9. Kobushko, Ya. V. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm vidtvorennia investytsiinoho potentsialu rehionu v umovakh ekolohichnykh обмежен [Organizational-economic mechanism of reproduction the investment potential of the region in terms of environmental constraints]. *Ekonomika ta derzhava - Economics and State*, 5, 104-107 [in Ukrainian].

10. Shvets, S. (2013). Problema naroshchennia investytsiinoho potentsialu ekonomiky Ukrainy v umovakh posylennia biudzhetnoho dysbalansu [The problem of increasing the investment potential of Ukraine's economy in terms of strengthening the fiscal imbalances]. *Ekonomist - Economist* 12, 6-11 [in Ukrainian].

11. Hryshchenko, V. F. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia eksportno-importnym potentsialom rehionu z urakhuvanniam vymoh ekolohichnoi bezpeky [Organizational-economic bases of management of export-import potential of the region to meet the requirements of environmental safety]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics* 7, 132-145 [in Ukrainian].

12. Sudorhin, M. H. (2012). Suchasni instrumenty vykorystannia potentsialu rehionalnoi sotsio-ekoloho-ekonomichnoi systemy [Modern instruments of use the potential of regional socio-ecological-economic system]. *Ahrosvit - Agrosvit* 7, 69-72 [in Ukrainian].

13. Ivanenko, O. V. (2013). Formuvannia potentsialu resursozberezhennia sotsialno-ekonomichnykh system [Formation of potential of resource economy of socio-economic systems]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economy. Finance. Law*, 8, 7-10 [in Ukrainian].

Надійшла 19.03.2015